

deline göre ele alınır. Meselâ tam delilik, tam bunaklık, baygınlık gibi ehliyeti tamamıyla kaldıran durumlarda kişinin gayri mümeyyiz çocuk hükmünde, edâ ehliyetini kısmen etkileyen durumlarda ise mümeyyiz çocuk hükmünde olduğu kabul edilir. Her bir ârzî durumun kaynağı ve mahiyeti farklı olduğundan bunların her birinin dinî ve hukukî sonuçları da Allah hakkı-kul hakkı, ibadetler-hukukî işlemler, sözlü-filî tasarruflar, inşâ-i ihbarî tasarruflar gibi birtakım ayrımlar yapılarak incelenir. Bu konuda hâkim olan ortak temayül, Allah hakları konusunda akıl ve temyiz gücü bulunmadığı sürece muaf tutmak, kul ve toplum hakları konusunda ise kişiyi farkında olarak işlediği söz ve davranışlarından dolayı mümkün olduğunca sorumlu tutmak, ehliyetini etkileyen bu durumları bahane ederek başkasının haklarını ihlâl etmesine imkân vermemek, üçüncü şahısların haklarının korunması ilkesine öncelik tanımak yönündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Zekât", 66; Müslim, "Hudûd", 45-46; Serahsî, *el-Uşûl*, II, 332-353; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 83-86; Alâeddin es-Semerkandî, *Mizânü'l-uşûl*, Bağdad 1987, II, 1035-1045; Âmidî, *el-İhkâm*, I, 138-145; Karâfî, *el-Furâk*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), III, 226-236; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 362-405; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 1357-1521; Teftâzânî, *et-Telvîh*, II, 161-200; Molla Hüsrev, *Mir'ât*, s. 318-363; Şevkânî, *İrşâdül-fuhûl*, s. 32-33; *Düstur*, Birinci Teritib, İstanbul 1289, I, 280; Mecelle, md. 92, 986; *Hukûk-ı Âile Karamâmesi*, md. 4, 6-8; M. Yûsuf Mûsâ, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-'akd*, Kahire 1952, s. 316-360; M. Sellâm Medkûr, *Mebâhişü'l-hukm 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1959, s. 235-324; Zerkâ, *el-Fikihü'l-İslâmî*, II, 734-831; M. Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, Kahire 1977, s. 302-347; Abdülkerim Zeydân, *Fikih Usûlü* (trc. Ruhi Özcan), Ankara 1979, s. 123-187; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-'âmme li'l-mücebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1983, II, 354-417; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 177-194; Mahmûd Mecîd b. Suûd el-Kubeyssî, *eş-Şağîr beyne ehliyyetü'l-vücûb ve ehliyyetü'l-edâ*, Katar 1983; Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî, *Mebde'ü'r-râzâ fi'l-'ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 263-358; Hüseyin Halef el-Cübûrî, *Avânzü'l-ehliyye 'inde'l-uşûliyyîn*, Mekke 1408/1988; Fahrettin Atar, *Fikih Usûlü*, İstanbul 1988, s. 141-157; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İ. Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 247-259; Abdülvehhâb Hallâf, "el-Ehliyye fi'ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûnî'l-medeni", *ME*, XXIII/10 (1952), s. 16-20; Abdürrahîm b. Selâme, "ez-Zimme ve'l-ehliyye fi'ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûnî'l-va'd'iyye", *el-Bahşû'l-ilmî*, sy. 20-21, Rabat 1972-73, s. 43-48; *Mu.F.*, VII, 151-167; M. Akif Aydın, "Çocuk", *DİA*, VIII, 361-363.

ALİ BARDAKOĞLU

EHLÜ'L-BÜYÜTÂT

(أهل البيوتات)

Sâsânî ve Abbâsî devletlerinde bazı ileri gelen aileler hakkında kullanılan bir tabir.

Sözlükte "ev halkı" mânasına gelen bu tabir, Sâsânî devri asilzadeleri ve İslâm'dan sonra onların soyundan gelenler için kullanılmıştır. Sâsânî İmparatorluğu'nda devletin yüksek makamlarını ellerinde bulunduran aristokrat sınıflar arasında önemli yeri olan bu zümreye, Pehlevîce'de "hükümdar soyundan gelen prensler" veya "önemli ailelerin üyeleri" anlamında *vispuhran* deniliyordu. Ehlü'l-büyütâtın kistrânın tacını giydirmek, diğer aristokratlarla birlikte istediklerini tahta çıkarmak veya tahttan indirmek, ölüme mahkûm etmek, Nevruz kutlamalarında kistrânın yanında bulunmak, vergi ödememek gibi bazı imtiyazları vardı. Bu zümreye mensup olanlar, kistrâninkinden biraz daha küçük olmakla birlikte taç giyme hakkına da sahiptiler.

İslâm'ın ilk devirlerinde İran'ın Fars gibi bazı bölgelerinde, İranlı asilzadelerin soyundan gelenler hâlâ otoriteye sahiptiler ve saygı görmeye devam ettiler. Müslüman yazarlara göre devlet kademelerindeki önemli mevkiler, eskiden olduğu gibi ehlü'l-büyütât adı verilen bir grup İranlı'nın elinde bulunuyordu. Bu aileler, İslâm öncesi İran'a ait önemli bazı kitap ve belgeleri özenle korumuşlardır. Mes'ûdî, 303 (915-16) yılında Fars bölgesindeki İstahr şehrinde asil bir İranlı ailenin elinde (عند بعض أهل البيوتات), Sâsânî kistrâlarına ait portre ve biyografiler de dahil olmak üzere bazı önemli malzemeleri ihtiva eden çok büyük bir kitap gördüğünü nakleder (*et-Tenbîh*, s. 106). Devlet kademeleri genellikle asililerin elinde bulunduğundan bu tabir zamanla "bürokrat" mânasında kullanılmıştır.

Abbâsîler'in ilk asrında ise ehlü'l-büyütât (erbâbü'l-büyütât) tabiri, nesebi Peygamber ailesine veya Kureys'e ulaşmakla birlikte Hâşimîler'den olmayan âyan hakkında kullanılmıştır. Bunlara halife tarafından maaş bağlanırdı. Ancak maaşları, kendilerine "ehlü'l-halife" denilen ve Benî Hâşim'e mensup olanlarınkinden daha azdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *el-Ahbarü'l-tuvâl* (nşr. Guirgas), Leiden 1888, s. 52, 57, 112; Ya'kûbî, *Târîh*, s. 198; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 858, 859, 862, 864, 866, 962, 1046; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, Leiden 1967, s. 106; Bel'amî, *Târîhnâme-i Taberî* (nşr. Muhammed Rüşen), Tahran 1366/1987, I, 490; Birûnî, *el-Âşârü'l-bâkiyye 'anil-kurûnî'l-hâliyye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 218; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş./1945, s. 187; C. Zeydan, *Târîh*, V, 26-27; A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhagen 1944, s. 103-110; Dayfullah Yahyâ ez-Zehrânî, *en-Nafakât ve idâretühâ fi'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Mekke 1406/1986, s. 181-194; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 208-209; Dihhudâ, *Luğatnâme*, V, 526.

AHMED TEFAZZÜLÎ

EHLÜ'L-HAL ve'l-AKD

(أهل الحل والعقد)

Devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili olan heyet anlamında İslâm hukuku terimi.

Arapça'da hall "düğümü çözmek", akd "bağlamak, düğümlemek" anlamına gelir. Ehlü'l-hal ve'l-akd teriminin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren "ehlû'ş-şûrâ, ülü'l-emr, ehlû'l-ilm", daha sonraki devirlerde de "ehlû'l-ictihâd" gibi birbirine yakın anlamlar taşıyan tabirlerin devlet yönetimiyle ilgili birer kavram olarak kullanılmaya başlandığı, ehlû'l-ictihâd ve ehlû'l-hal ve'l-akd terkiplerinin ise Şîa ile Ehl-i sünnet arasında imâmet, halifenin iş başına getiriliş usulü ve meşruiyeti konularının tartışılmasıyla birlikte literatüre girdiği söylenebilir. İsnââşeriyye Şîa'sı nassa dayalı bir imâmet görüşü ileri sürmüştür. Buna göre Hz. Peygamber kendisinden sonra devlet başkanı olarak Hz. Ali'yi açıkça belirlemiş, ondan sonraki dönemlerde de her devlet başkanı bir önceki tarafından tayin edilmiştir. Ehl-i sünnet ise halifenin ümmetin hâkimiyetini temsil ettiğini ve ümmetin seçimiyle iş başına gelmesi gerektiğini kabul etmiş, bu arada ilk dört halifenin meşruiyetini de koruyan bir esneklikle devlet başkanını ehlû'l-hal ve'l-akd denilen grubun belirlemesi gerektiğini ağırlıklı olarak işlemeye başlamıştır. Bu kavramın V. (XI.) yüzyıldan itibaren hem kelâm hem de "el-ahkâmü's-sultâniyye" türünde fıkıh kitaplarında görülmeye başlanması bu sebeptir (Eş'arî, s. 459;

Mâverî, s. 6 vd.; Bâkîllânî, s. 178, 180; Cüveynî, s. 59, 68, 73).

Sünnî İslâm âlimleri arasında halifeyi belirleyen birinci yolun seçim olduğu konusunda hemen hemen görüş birliği vardır. Mu'tezilî ve Hâricî âlimleri yanında seçimin Ehl-i beyt arasında yapılması şartıyla Zeydîler de aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Ancak halifeyi tayin edecek kimselerin sayısı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Halifenin bütün ümmetin icmâi ile seçilebileceğini söyleyenler bulunduğu gibi üç, beş, kırk vb. sınırlı sayıda kişi tarafından seçilmesinin mümkün olduğunu söyleyenler de vardır. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ise halifenin ehlü'l-hal ve'l-akdin biatı ile seçilebileceği kanaatindedir. Ancak bu seçici heyetin ülkenin tamamında veya sadece hilâfet merkezindeki ehlü'l-hal ve'l-akdden oluşacağı tarzında iki ayrı görüş mevcuttur. İkinci görüşü benimseyenler, Hz. Ali'nin, öteki bölgelerden biat gelmeden hilâfeti kabul ettiği için kendisini tenkit eden oğlu Hasan'a bu hakkın Medine'ye ait olduğunu söylemesini delil olarak gösterirler. Diğer bölgelerin seçime katılmasının o dönemde oldukça güç olması ve birtakım mahzurlar taşınması bu son görüşün gerekçesi sayılmalıdır.

Ehlü'l-hal ve'l-akd grubuna giren kimselerde ne gibi özelliklerin aranacağı hususu da geniş tartışmalara konu olmuştur. Mâverî ile çağdaşı Ebû Ya'lâ el-Ferâ ehlü'l-hal ve'l-akdde ilim, adalet, re'y ve tedbir olmak üzere üç niteliğin aranmasını gerekli görürler. Onlara göre buradaki ilimden maksat ictihad derecesindeki bir fıkıh ilmi değil devlet başkanlığına layık olanı tesbite yarayan bilgidir. Ancak âlimler arasında bunu ictihad derecesindeki ilim olarak anlayanlar da vardır. Nitekim Abdülkâhîr el-Bağdâdî bu anlayışa bağlı olarak ehlü'l-hal ve'l-akde "ehlü'l-ictihâd" adını vermiştir. Cüveynî ise bu niteliklerden ziyade ehlü'l-hal ve'l-akdin toplum içinde güç ve saygınlığı olan, diğer insanların üzerinde otoritesi bulunan kimseler olması şartı üzerinde durur ve ilk halifelerin seçimlerine ümmet içinden ciddi itirazların olmayışını da buna bağlar. Bu görüşle İbn Haldûn'un siyasî iktidarın gücüyle ilgili görüşleri arasında paralellik göze çarpar. Çağdaş İslâm âlimlerinden Ramazan el-Bûtî de ehlü'l-hal ve'l-akd grubuna girmek için ictihad derecesinde bir

ilmin gerektiğini savunur. Bazı âlimlere göre ehlü'l-hal ve'l-akd, müslümanlar üzerinde etkili olan ve onlara söz geçiren ulemâ, kabile reisleri ve ordu kumandanlarından oluşur. Muhammed Abdüh, Mahmûd Şeltût ve Abdürrezzâk es-Senhûrî gibi çağdaş İslâm âlimleri ehlü'l-hal ve'l-akdin kapsamını mümkün olduğu ölçüde geniş tutmaya taraftarlardır. Abdüh'a göre halifeyi seçme hak ve yetkisine sahip olanlar idareciler, âlimler, kumandanlar, çeşitli sosyal birimlerin başkanları, cemiyet ve şirket müdürleri, parti liderleri, yazarlar ve doktorlar gibi halkın kendilerine güvendiği, işlerinin görülmesi için başvurduğu kimselerdir. Şeltût da bilgi, tecrübe ve kamu hizmetlerindeki gayret ve titizlikleriyle tanınan kimselerin bu grubu meydana getirdikleri kanaatindedir. Senhûrî'ye göre ise ehlü'l-hal ve'l-akdi oluşturacak kimselerde bazı özelliklerin aranması gerekli olmakla birlikte bunları belli bir sayı ile sınırlandırmak veya belli şehir ve bölgelere hasretmek doğru değildir.

Ehlü'l-hal ve'l-akdin gerek sayısı gerekse nitelikleri konusunda İslâm âlimleri arasında var olan görüş ayrılıkları, bu görüşlere mesnet teşkil eden dört halife döneminin kısa sürmesi ve bu dönem uygulamalarının farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklandığı gibi bu tür kanaat ve beyanlara, âlimlerin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal şartların ve mevcut siyasî yapıyı eleştirme veya meşrû gösterme gayretlerinin de etkisi olmuştur. Halifenin, ümmetin icmâi veya bütün saygın ve bilgin kişilerin katılımıyla seçilmesi gerektiğini ileri sürenler, bu görüşleriyle ilk dönemlerden itibaren hilâfet geçişmesinin ümmet içinde yol açtığı parçalanma ve kargaşaya karşı duydukları tepkiyi dile getirmiş, bir başka ihtimal olarak da Hz. Ali'den sonra her kesimden biat almış bulunan Emevî iktidarını desteklemeyi amaçlamış olabilirler. Zira böylece İslâm ülkesinin bazı bölgelerinden biat alınması yanında Medine'de de kısmî bir muhalefetle karşılaşmış bulunan Hz. Ali'nin hilâfeti geçersiz olmaktadır. Sınırlı sayıdaki ehlü'l-hal ve'l-akdi yeterli görenlerin ise hem halife seçiminin bir an önce sonuçlanıp siyasî istikrarın sağlanmasını, hem de ilk dört halifenin iş başına geliş usullerinin meşruiyetini vurgulamayı düşünmüş oldukları söylenebilir. Nitekim bu temayül Bâkîllânî, Cüveynî

ve hatta Mâverî'de açıkça görülür. Sınırlı sayıda ehlü'l-hal ve'l-akdi yeterli sayan bu görüş, daha farklı bir yorumla Emevîler ve bilhassa Abbâsîler döneminde merkezde bulunan vezir, kadı, ordu kumandanı gibi belli sayıdaki görevlinin yapmış olduğu seçimi geçerli ve böyle bir yolla iş başına gelen halifeyi meşrû sayma düşüncesinden de kaynaklanmış olabilir. Halifenin bütün ümmetin katılımıyla seçilebilme şansı o dönemler için uygulamada hiçbir zaman mevcut olmadığı gibi kendine has şartlar içinde oluşan ilk dönem uygulamasının ehlü'l-hal ve'l-akdin sınırlı sayıda kişiden oluşturulmasına meşruiyet gerekçesi olması da mâkul değildir.

Hz. Ebû Bekir'in Sakîfetü Benî Sâide'de mi yoksa ertesi gün mescidde mi halife seçildiği tartışmalıdır. Ebû Bekir'in ilk gün aday gösterildiği ve seçimin ikinci gün mescidde yapıldığı görüşü kabul edilirse bu seçime ehlü'l-hal ve'l-akd olarak sınırlı sayıda kimsenin değil büyük bir cemaatin katıldığı anlaşılır. Öte yandan bu biata Medine'de mevcut olan ve isteyen herkes iştirak etmiştir. Dolayısıyla bu örnek, seçici heyetin ictihad ehli olmak gibi zor tahakkuk edecek niteliklerle daraltılmasını haklı göstermemektedir. Hz. Ebû Bekir'in Benî Sâide toplantısında halife seçildiği kabul edilse bile bu durum seçim için müctehid olma şartını gerekli kılmamaktadır. Hulefâ-yi Râşidîn döneminde devlet başkanının seçimle belirlenmesinin ikinci örneğini oluşturan Hz. Ali'nin halifelğinde de sınırlı sayıda kişinin değil büyük bir cemaatin iştiraki söz konusudur ve bunların hepsinde de ictihad şartının gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Ayrıca ilk dört halifenin iş başına gelme usullerinin sonraki dönemlerde siyasî iktidarın oluşumunu belirlemede ölçü alınması, o dönemle ilgili görüş ve uygulamaları sosyal yapı ve telakkilerin çok farklılaştığı ileriki dönemlere taşımak da doğru olmaz. Çünkü toplumlarda siyasî iktidarın oluşumu ve yönetim biçimiyle mevcut gelenek ve kültür birikimleri arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi şeflik, krallık ve saltanattan başka yönetim biçimi tanımayan o günkü toplum için katılımcı ve çoğulcu yönetime doğru ileri bir adım olmuşsa da mevcut toplumun sosyal yapı, telakkî ve kültüründen fazla bağımsız değildir. Bu sebeple ehlü'l-hal ve'l-

akdin oluşumu ve fonksiyonu ile, hatta hilâfet ve imâmetle ilgili olarak klasik literatürde yer alan bilgileri İslâm dininin genel ilkelerinden ziyade içinde bulunulan sosyal ve siyasî şartlarla irtibatlandırmak daha doğru görünmektedir. Öte yandan mutlakîyet ve saltanatta veraset usulünün hâkim olduğu Emevî ve Abbâsî dönemlerinde İslâm âlimlerinin halifeyi ehlü'l-hal ve'l-akdin seçmesi usulünü de ısrarla gündemde tutmaları, hâkimiyetin kaynağının İslâm ümmeti olduğunu vurgulama ve siyasî iktidarın gücünü sınırlama yönünde önemli bir adım olarak görülebilir (bk. ANAYASA; İMÂMET).

Hz. Peygamber'in, "Ümmetim dalâlet-te birleşmez" (İbn Mâce, "Fiten", 8) meâlindeki hadisine göre ehlü'l-hal ve'l-akdin sınırlı sayıda seçici yerine çok sayıda kişiden oluşması İslâm dininin genel anlayışına daha uygun düşmektedir. Ancak ehlü'l-hal ve'l-akdi oluşturan kimselerde bazı niteliklerin aranması İslâm hukukunun genel ilke ve amaçlarıyla da uygunluk arzeder.

Ehlü'l-hal ve'l-akdin, halifeyi seçme yetkisinin yanı sıra gerektiğinde azletme yetkisi de genelde kabul edilmiştir. Hukuka aykırı davranışlarda bulunduğu halifenin azledilmesi hukuk devletinin gerçekleşmesi yolunda önemli bir merhalelerdir (bk. AZİL). Ancak bu konuda işleyen bir usulün bulunmaması teorik imkânın uygulamaya yansımaları önlemiştir. Gerçi ilk dönemlerde yönetime karşı çıkan gruplar kendilerine meşruiyet zemini bulmak için halifeyi azlettiklerini ileri sürmüşlerse de ehlü'l-hal ve'l-akdin azli yoluyla değiştirilmiş herhangi bir halifeye rastlanmamıştır.

Ehlü'l-hal ve'l-akdi oluşturan kimselerin erkek olması şart değildir. Bununla birlikte uygulama bu grubun erkeklerden teşekkül etmesi şeklinde olmuştur. Bu durum mevcut sosyal yapının kendisini kabul ettirmesinin sonucudur. Hz. Peygamber'in gerektiğinde kadınlardan biat aldığı ve onlarla da iştişare ettiği bilinmektedir. Mekke'de halifelikliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr kadınlardan da biat almıştır. Ancak bu uygulamanın izlerine daha sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "akd", "hl" md.leri; İbn Mâce, "Fiten", 8; Es'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 459-460; Mâverdi, *el-Aḥkâmü's-sultânîyye*, s. 6 vd.; Bâkılânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 164-181; Bağdâdî, *Uṣûlü'd-dîn*, Beyrut 1980, s. 279; İbn

Hazm, *el-Faṣl*, IV, 167; Ebû Ya'lâ, *el-Aḥkâmü's-sultânîyye*, Beyrut 1983, s. 23; Cüveynî, *Ğıyâş* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Katar 1401, s. 59-75; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 181; İbnü'l-Belhî, *Farsnâme* (nşr. G. Le Strange — R. A. Nicholson), Cambridge 1339/1921, s. 75, 85; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, Tahran, ts., X, 44; Âmidî, *el-lḥkâm*, I, 179; Nevevî, *Muğnî'l-muḥtâc*, Beyrut 1933, IV, 129-131; a.mlf., *Min-hâcû't-tâlibîn* (*Hâşiyetân: Şerḥ 'alâ Minhâcî't-tâlibîn* içinde), [baskı yeri ve yılı yok] (Dârü'l-Fikr), IV, 173; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, I, 198; Cürçânî, *Şerḥü'l-Mevâkıf*, II, 467-468; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, I, 42; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetü'lâhî'l-bâligâ* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-hadîse), II, 738; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), IV, 263; M. Tâhir b. Âşûr, *Tefstrü'l-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, V, 97; Reşid Rızâ, *el-Hilâfe evî'l-imâmetü'l-'uzmâ*, Kahire 1922, s. 11-17; a.mlf., *Tefstrü'l-menâr*, V, 181, 197; Ali Hüsnî el-Harpûtî, *el-İslâm ve'l-hilâfe*, Beyrut 1969, s. 56; G. Widengren, *Der Feudalismus im alten Iran*, Cologne - Opladen 1969, s. 31, 113, 126, 140; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi'ş-şer'a ve't-târîḥ*, Beyrut 1972, s. 232; Abdülhamîd İsmâil el-Ensârî, *eş-Şurâ ve eşeruhâ fi'd-dimokrâtiyye*, Beyrut 1975, s. 234-248, 265-321; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *en-Nazarîyyetü's-siyâsiyyetü'l-İslâmîyye*, Kahire 1976, s. 255; Ahmed Abdüsselâm, *Dirâsât fi muṣṭalaḥi's-siyâse 'inde'l-'Arab*, Tunus 1978, s. 131; Ehsan Yars-hater, "Iranian National History", *CHIr*, III, 394; A. Perikhanian, "Iranian Society ana Law", a.e., III, 632-634, 644-646; Abdülkerîm Fet-hî, *ed-Devle ve's-siyâde fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1404/1984, s. 189-195; Mahmûd el-Hâlidî, *Me'âlimü'l-hilâfe fi'l-fikrî's-siyâsiyyi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 99 vd.; Ahmed Sîdîk Abdurrahman, *el-Bey'a fi'n-nizâmî's-siyâsiyyi'l-İslâmî*, Kahire 1408/1988, s. 74, 96 vd.; M. Fârûk en-Nebhân, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Beyrut 1408/1988, s. 429; M. Yûsuf Mûsâ, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Kahire 1988, s. 72-90; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Fıkhü'l-hilâfe ve't-ta'vûrühâ*, Kahire 1989, s. 119-121, 135-148; P. O. Skjaervo, "Case in Inscriptional Middle Persian, Inscriptional Parthian and the Pahlavi Psalter", *Slr*, 12/1 (1983), s. 60-61; *Mu.F*, VII, 115-117; M. L. Chaumont, "Âzâd", *Elr*, III, 169-170; Ahmad Tafazzoli, "Bo-zorgân", *Elr*, IV, 427.

ABDÜLHAMÎD İSMÂİL EL-ENSÂRÎ

EHRİMEN

(أهرمن)

Zerdüş't'e nisbet edilen Gâthâ'larda, iyilik gücü Ahura Mazda'nın (Hürmüz) karşılığı olan kötü gücü ifade etmek üzere kullanılan Angra Mainyu ile eş anlamlı olarak eski İran kutsal metni Avesta'da geçen tabir (bk. HÜRMÜZ; ZERDÜŞTİLİK).

EHVAZ

(bk. AHVAZ).

EİMME-i ERBAA

(الائمة الأربعة)

Dört Sünnî mezhebin kurucularını ifade eden bir tabir.

"Dört imam" anlamına gelen bu terkip dört büyük fıkıh mezhebinin kurucuları olan Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel için kullanılmıştır. Tabirin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak mezheplerin kuruluş dönemlerini tamamlayıp belli bir yaygınlık kazandıktan ve dört Sünnî mezhebin dışında kalan Sünnî mezheplerin mensupları azaldıktan sonra (yaklaşık V/XI. yüzyıl) kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Eimme-i erbaa terkinin yerleşmesinden sonra yazılan fıkıh ve usûl-i fıkıh kitaplarında adı geçen dört imamın ittifakı ve ihtilâfından söz edilirken bu tabir kullanılmıştır. Bazı müelliflerin eimme-i erbaa yerine sadece "erbaa" kelimesine yer verdiği de görülür. Dört imamdaki biri diğerlerine muhalefet ederse muhalefet edenin adı açıkça verildikten sonra geri kalan üç imam için "eimme-i selâse" terkihi kullanılır. Hanefî fıkıh kitaplarında ise "eimmetünâ es-selâse" (üç imamımız) tabiriyle Ebû Hanîfe ve talebeleri Ebû Yûsuf ile Muhammed b. Hasan kastedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "emm" md.; Kureşî, *el-Devâhirü'l-muḥiyye*, II, 419; İbn Cüzey, *el-Kavâ-ninü'l-fıkhîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 8; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, I, 66; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 248; Bilmen, *Kamus*², I, 323; *Mu.F*, I, 75; Zühaylî, *Uṣûlü'l-fıkh*, Dı-maşk 1406/1986, II, 1139.

SALİM ÖĞÜT

EİMME-i SİTTE

(bk. KÜTÜB-i SİTTE).

EJDERHAN HANLIĞI

(bk. ASTARHAN HANLIĞI).

EKÂNİM-i SELÂSE

(bk. TESLİS).

EKBER

(الأكبر)

Kıyasta sonucu yüklemine oluşturan büyük terimi ifade etmek üzere klasik mantıkta kullanılan bir terim (bk. KIYAS).